

IBRAHIM ČEDIĆ

**NEKE FONETSKE OSOBINE
LJUBUŠAKOVOG »ISTOČNOG BLAGA«**

1. Mehmedbeg Kapetanović Ljubušak (1839—1902), u književnosti poznat kao sakupljač narodnih umotvorina, prevodilac sa istočnih jezika i pisac političkih brošura, ostavio je iza sebe obimno književno djelo. Ljubušakovo bavljenje književnim radom u književnoj kritici odmah je nakon izlaska njegovih knjiga ocjenjivano i negativno i pozitivno. Tek u novije vrijeme ispravljene su određene nanese mu nepravde.¹

Bez obzira na to kakvo je mišljenje o Ljubušaku u književnoj kritici i koje mu je mjesto u našoj književnosti, njegovo djelo imalo je svoj doprinos u razvoju srpskohrvatskoga standardnog jezika. Stoga se i nameće obaveza istraživanja jezika njegovih književnih ostvarenja. U tu svrhu analiziramo građu iz Ljubušakovih zbirki *Istočno blago* — I i II, koje su štampane u Sarajevu 1896. i 1897. godine.² To su prevodi s orijentalnih jezika i nešto našeg narodnog blaga. Osnovni stil u prevodima je pripovjedački kao u našim narodnim pričama, što znači da je Ljubušaku prilikom prevođenja dobro poslužilo poznavanje naših narodnih umotvorina.

Ljubušak se intenzivno bavio književnim radom u posljednja dva desetljeća XIX vijeka. To je doba kad je već uveliko uhvatila korijena Vukova reforma književnog jezika i pravopisa, što je imalo vidna uticaja i na pisanu riječ u Bosni i Hercegovini, pa prema tome, i na Ljubušakov jezik. To je i vrijeme austrogarske okupacije Bosne i Hercegovine, što je uslovljavalo mnoge društvene i kulturne promjene. Nove prilike donijele su i drugačiji odnos prema jeziku. Benjamín Kalaj, koji je stajao na čelu Zajedničkog ministarstva finansija, da bi suzbio nacionalno osvješćivanje naroda Bosne i Hercegovine, nastojao je formirati novu — bosansku naciju i »bosanski jezik«, čime bi se anulirao uticaj progresivnih snaga iz Hrvatske i Srbije. Kako bi na neki način potvrdila koncept »bosanskog jezika«, Zemaljska vlada je pokrenula

¹ Munib Maglajlić, *Književna i publicistička djelatnost Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka*, Godišnjak XII, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1983, 211—240.

² Građa iz štampanog *Istočnog blaga* I i II označena je u radu sa B-I i B-II, a primjeri iz rukopisa ovog djela koji se čuvaju u Zemaljskom muzeju u Sarajevu sa IB-I, IB-II, IB-III i IB-IV.

izradu *Gramatike bosanskog jezika*, koja je iz štampe izašla 1890.³ Iako je ova gramatika poštovala gotovo iste principe kojih se drži i Vuk Karadžić, bila je omražena zbog svog naslova. No, Ljubušak je, kao austrougarski činovnik, do krajnjih granica lojalan režimu i vatreni pobornik »bošnjaštva«, zdušno prihvatio pomenutu gramatiku. On se i inače u svemu priklanjao novom vremenu, što je u skladu i sa njegovom životnom maksimom: »Pram vremenu ko se kreće, nikad loše proći ne će«.⁴

Prema tome, što se tiče jezika u njegovom književnom djelu, direktno ili indirektno, nezaobilazan značaj imaju principi Vukove reforme, pa je stoga potrebno razjasniti u čemu je konkretno sličnost između Ljubušakovog jezika i vukovske norme. To ćemo pokazati analizom građe na fonetskoj razini.

2. *Zamjena jata*. Ljubušakov maternji govor bio je ikavski, ali mu je u književnim djelima (ijekavica, što znači da je prihvatio vukovsku normu. Međutim, u zamjeni jata nije dosljedan. U dugim slogovima često bilježi *ije* (up. *dviije*, IB-I 43, *cijela* IB-I 38, *cvijet* IB-I 36 itd.), što je kao u vukovskoj normi, ali zbog nesigurnosti umjesto dvosložne često je i jednosložna zamjena (v. *lječnici* IB-I 24, *ne smje* IB-III 22, *zvijezda* IB-III 46 itd.). Takođe, pored standardnog *je* (*djevojka* IB-I 42, *zvjerk* IB-I 38 i sl.), u njegovom jeziku su i potvrde sa *ije* mjesto *je* (up. *zahtijevu* IB-II 1, *zvijsko* IB-III 24 itd.).

Ova nedosljednost može se vezati za njegovu nesigurnost u određivanju kvantiteta sloga, ali i za stanje u ijekavskoj folklornoj koine.⁵ Ljubušak je bio sakupljač narodnih umotvorina u kojima ima dosta potvrda ovakve zamjene jata, a to se moglo prenositi i u jezik ovih prevoda.

S druge strane, očigledno je da u pojedinačnim slučajevima gotovo do kraja poštuje vukovsku normu. To se odnosi na upotrebu odričnog oblika glagola *biti*. Redovniji su oblici *nijesam*, *nijesi* (up. *nijesam* IB-I 36, *nijesi* IB-III 12, *njesi* IB-IV 24, *njesam* IB-IV-2 i sl.).⁶ Isto je i sa likovima koji sadrže sekvencu *rje* i to u riječima s osnovom *grěh* — (v. *pogrješka* IB-I 7, *grjehota* IB-I 1 itd.).⁷

³ Herta Kuna, *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918*, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1981, Radovi VIII, str. 54, Mitar Papić, *Iz prošlosti srpsko-hrvatskog jezika i pravopisa u Bosni i Hercegovini*, Tragom kulturnog naslijeđa, Sarajevo, 1976, 181—185.

⁴ M. K. Ljubušak, *Budućnost muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1983, str. 2.

⁵ Za stanje u folklornoj koine v. Herta Kuna, *Jezik bosanskohercegovačke muslimanske narodne poezije u odnosu prema standardnom jeziku*, Književni jezik VII (poseban otisak), Sarajevo, 1978, str. 14.

⁶ Vuk Stef. Karadžić, *Rječnik*, 1852.

⁷ Vuk Stef. Karadžić, *Rječnik*, 1852.

Međutim, uticaj bosanskohercegovačke jezičke prakse prevladava kod likova sa *prě-*, pa su frekventniji oblici sa *pre*-⁸ (up. *prenos* IB-I 38, *prevarom* IB-I 45 itd.) nego sa *prije-* (v. *prijevod* B-II 21, *prijevara* B-II 52 itd.), koje je forsirala vukovska norma.

U građi za *jat* bitno je još da su određene riječi kao u sarajevskoj govornoj sredini⁹ (v. *sjeromasima* IB-II 17, *sjeromaštvo* IB-III 75 itd.), što znači da je i ovaj govor imao udjela u formiranju osobina na fonetskoj razini Ljubušakovog jezika. Građa za ovaj sekundarni *jat* (*ir > jer*), uz to, još pokazuje da su standardni oblici (*siromah* i sl.) ipak češći, a miješanje standardnih i dijalekatskih likova odraz je opšte pišćeve jezičke nedosljednosti.

3. Što se tiče *nepostojanog /a/ i ostalih refleksa poluglasa*, jezik mu je najčešće u skladu s današnjim standardom. Bitno je skrenuti pažnju na primjere: *ljubezan* B-II 91, *ljubeznike* IB-IV 18, *ljubeznica* IB-III 11 i sl., lekseme s ruskim refleksom poluglasa, koje treba vezati za tradiciju crkvenoslavenskih knjiga.¹⁰

Odstupanje od standarda je i u bilježenju prijedloga *s/sa*. Ljubušak se drži pravila samo kad se *s/sa* nalazi ispred strujnih suglasnika *s, š, z, ž*. Tada je redovno *sa* (v. *sa svakim* IB-I 5, *sa ženama* IB-II 36, *sa zlatom* IB-II 26, itd.), a u ostalim slučajevima to je bez ikakva reda (up. *s nadom* IB-I 15, *s plemenitim* IB-II 26; *sa najskupljim* IB-I 26, *sa pijandurom* IB-II 10 itd.). Identičnu distribuciju prijedloga *s/sa* nalazimo u muslimanskom časopisu *Sarajevski cvjetnik*.¹¹

4. *Asimilacija i sažimanje vokalskih grupa*. Jezik prevoda u tom pogledu mnogo je bliži današnjoj normi nego bilo kom govoru, stoga što je grupa *-ao* gotovo redovna u gl. radnom pridjevu i imenicama koje se završavaju ovom vokalskom grupom, npr.: *zanimao* IB-I 35, *sabrao* IB-I 35, *posao* IB-III 27 itd. Dijalekatsko probijanje je minimalno: *postigo* IB-I 5, *pošo* IB-I 17, *pristo* IB-I 18, *poso* IB-I 42. Ljubušak se tu uklapa u standardizacione procese i poštuje principe vukovske norme, za razliku od tadašnje pisane jezičke prakse gdje je standardizacija bila tek uzela maha, pa je stoga bilo i više dijalekatskih oblika.¹²

5. *Upotreba glasa h* uglavnom je dosljedna a kao karakteristične osobine izdvajaju se potvrde sa meetimološkim *h* (v. *hrvu* IB-III 39, *hrgja* IB-III 32, itd.), kao i one što *h* imaju u korijenu, ali su izvan norme (up. *lahko* IB-I

⁸ Za bosanskohercegovačku praksu v. Herta Kuna, *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918*, str. 57; Ljiljana Nogo, *Fonetske, leksičke i morfološke osobine Sarajevskog cvjetnika*, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1981, Radovi VIII, str. 187; Savo Pujić, *Distribucija ijekavskih varijacija u savremenoj bosanskohercegovačkoj pisanoj praksi*, Institut za jezik i književnost, Sarajevo, 1974, Radovi I, str. 23—35.

⁹ Đ. Šurmin, *Osobine današnjega sarajevskoga govora*, Rad JAZU 121, Zagreb, 1895, 140.

¹⁰ H. Kuna, *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918*, 48; Pavle Ivić, *Srpski narod i njegov jezik*, SKZ, Beograd, 1971, str. 308; Rječnik JAZU, knj. I, 827.

¹¹ Up. Lj. Nogo, op. cit., 173.

¹² H. Kuna, op. cit., 58, Lj. Nogo, op. cit., 179.

36, *istruhnuti* IB-I 7, *malehni* IB-I 5 itd.), te redovna upotreba *h* u leksemama *duhan* IB-IV 25, *muha* IB-I 43, *uho* IB-I 2, *suho* IB-IV 14 itd., a sve kao odraz posebne jezičke prakse u pisanoj riječi Muslimana.¹³

Povezanost sa širom jezičkom praksom izražena je u nedosljednom bilježenju *h* u finalnoj poziciji, u gen. plurala zamjeničko-pridjevske promjene (up. *turski* IB-I 35, *neprijateljskije* IB-I 7, *pametnije* IB-II 18, itd.). Tu pojavu srećemo u pisanoj riječi iz Ljubušakovog vremena, a ona ima oslonac u dijalekatskoj podlozi.¹⁴

Kad su u pitanju *afrikate* *č*, *ć* i *đ*, *dž*, isto kao u govorima muslimanskog življa,¹⁵ zatrla se razlika između *č* i *ć* (v. *mućno* IB-II 1, *ćudotvor* IB-II 1, *većera* IB-II 6 i sl., ali i: *prećeranost* IB-I 17, *općenito* IB-I 23, *hećim* IB-I 42, itd.), odnosno *đ* i *dž* (up. *hoće* IB-II 18, *handar* IB-IV 9, *otađbinu* IB-II 1 i sl.).

7. Kod jotovanja je, osim iz govora prenesene situacije, karakterističan i uticaj jezika narodne književnosti. Kao u sarajevskom govoru¹⁶ primjeri su starog jotovanja (v. *uopće* IB-III 6, *svećenik* B-II 118 itd.), a kao u pišćevom maternjem govoru¹⁷ refleksi su starih grupa *stj*, *zdj*, *skj*, *zgj* u glagolskim oblicima gdje srećemo stari refleks *št* (npr. *zaište* IB-III 44, *propušta* IB-III 52 i sl.) i refleks analoškog jotovanja *šč* (v. *popušća* IB-I 2, *zaišće* IB-IV 21 itd.). S druge strane, očit uticaj jezika narodne književnosti¹⁸ jeste u upotrebi i oblika s ijekavskim jotovanjem koje nije imao u svom maternjem ikavskom govoru (npr. *prećerati* IB-I 17, *prećerana* IB-I 17, *vigjeti* IB-I 24 i sl.).

8. Među potvrdama za *jednačenje suglasnika* izdvajaju se one sa grupom *šlje* (v. *pošlje* IB-I 26, *pošljedica* IB-III 40 itd.), što je u skladu s *Gramatikom bosanskog jezika* (u njoj je upravo naveden primjer *pošljedica*)¹⁹.

9. U potvrdama za *gubljenje suglasnika i uprošćavanje suglasničkih grupa* kao relevantna osobina ističe se upotreba dijalekatskih oblika *tica* IB-I 43, *šenica* IB-I 14, *čela* IB-IV 4 itd., pored češćih oblika kakve imamo u standardu. U stvarima, upotreba oblika bez početnog konsonanta opšta je u Ljubušakovom maternjem govoru,²⁰ pa otuda i u njegovoj pisanoj riječi.

¹³ Up. identičnu situaciju u listu *Sarajevski cvjetnik* kod Lj. Nogo, op. cit., 185 i 186.

¹⁴ H. Kuna, op. cit., 59.

¹⁵ I u maternjem govoru M. K. Ljubušaka kod A. Peco, *Ikavskoštakavski govori zapadne Hercegovine*, ANUBiH, Sarajevo, 1986, 112.

¹⁶ Đ. Šurmin, op. cit., 192.

¹⁷ A. Peco, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Naučna knjiga, Beograd, 1978, 103—104.

¹⁸ V. H. Kuna, *Jezik bosanskohercegovačke muslimanske narodne poezije u odnosu prema standardnom jeziku*, 14.

¹⁹ *Gramatika bosanskog jezika za srednje škole*, Zemaljska vlada, Sarajevo, 1890, 19.

²⁰ A. Peco, *Ikavskoštakavski govori zapadne Hercegovine*, 146.

Iz opisa ovih nekoliko karakterističnih osobina jezika Ljubušakovog *Istočno blago* vidi se da je ovaj pisac nastojao da se približi jezičkom obrascu koji je njegovao poznati reformator našeg jezika Vuk Karadžić. Ljubušakova fonetika je iznad dijalekatskog materijala, pošto se u njoj, osim odjeka vukovske norme, odražavaju uticaji folklorne koine i jezičke prakse. Tu su i osobine maternjeg i drugih govora, a sve zajedno često onemogućava pisca da bude dosljedan u pisanju.

Osobine fonetske razine Ljubušakovog jezika uklapaju se u opštu bosanskohercegovačku jezičku praksu s kraja XIX vijeka. Očigledno da je to linija prepoznatljiva i u muslimanskoj štampi: u principu, jezik se usklađuje prema Vuku uz obavezno zadržavanje niza osobina karakterističnih u govoru i pisanoj riječi muslimanskog življa.

SOME PHONETIC FEATURES OF LJUBUŠAK'S ISTOČNO BLAGO (EASTERN TREASURE)

Summary

A few relevant phonetic features from *Istočno blago* (Eastern Treasure) by Mehmedbeg Kapetanović Ljubušak are analysed in the paper which is a contribution towards the explanation of this author's relation towards Vuk's norm. It has been affirmed that Ljubušak's phonetics, apart from the features from his mother tongue speech, shows the influence of Vuk's norm, folklore koine and the written linguistic practice. The basic feature is that he has tried to bring the language in accord with Vuk but with the obligatory retaining of the series of features, characteristic for the speeches of the Moslem population and their written expression.